

ברוך צ'יז'יק ו"אוצר הצמחים"

אורי רוזנברג agron@netvision.net.il

אי אפשר להשלים את גלריית המייסדים בהיכל-התהילה של חלוצי מדע הבוטניקה המתהווה בארץ ישראל, מבלי להזכיר את **ברוך צ'יז'יק**. צ'יז'יק היה אגרונום ובוטניקאי (ללא תואר רשמי), אשר פעל במקביל לאיג וזהרי, אך לא היה חלק מן הממסד האקדמי, ופעל כיזם פרטי, כאיש אשכולות רחב יריעה, ללא מימון וללא עזרה, ואולי כבר נשתכח מן התודעה הקולקטיבית. מפעלו הגדול ביותר, אותו לא זכה להשלים בחייו בשל ממדיו העצומים, היה "אוצר הצמחים".

ברוך צ'יז'יק נולד באוקראינה, בשנת 1884, כבכור מבין עשרה אחים ואחיות. בשנת 1905 עלה לארץ והיה פועל חקלאי בפרדסיו של משה סמילנסקי ברחובות. בשנת 1907 עלה לגליל והפך לאיכר, אחד מבין שמונה איכרים/אריסים שייסדו את המושבה כנרת. משם עבר למושבה מלחמיה (כיום מנחמיה) מן המושבות שהוקמו על האדמות שרכש חיים קלווריסקי-מרגליות, לשם הצטרפה כל המשפחה שעלתה מאוקראינה. עם התגייסו לצבא התורכי בעת מלחמת העולם הראשונה, מונה על ידי ג'מאל פאשה (בהמלצת **נחום וילבושביץ**, מייסד מפעל "שמן") לגנן הראשי של דמשק ונטע עצים וגנים ברחובותיה. איכרים אחרים מן המושבה גייסו ל"עבודת הסוחרה" - בעזרת עגלותיהם עזרו בהובלת אספקה לצבא התורכי, בדיוק כמו "רכב מגוייס" כיום. בתום המלחמה, כאשר חזר ארצה, נטש את המושבה והצטרף בהמלצת האגרונום **עקיבא אטינגר** למחלקת החקלאות וההתיישבות של ועד הצירים לארץ ישראל ועזר לאטינגר בהקמת מוזיאון הטבע והחקלאות הראשון בישראל.

ברוך צ'יז'יק היה מומחה לשתלנות ועסק כל ימיו באינטרודוקציה של גידולים שונים לשם שילובם בחקלאות הישראלית, למשל הבאת עצי אלת הבטנה (**אלה אמיתית**, פיסטוק) מסוריה, עירק ואירן והקמת מטע בהרי גוש עציון. במקביל החל בכתיבה מקצועית-מדעית. הוא היה מעורכו של כתב העת החקלאי "השדה" (נוסד בשנת 1920, גם לי היה הכבוד לפרסם בו מאמרים).

פרסומו העצמאי הראשון היה הספר "**אגדות צמחיאל**", (1930), אוסף אגדות מקוריות

שחיבר על צמחי ארץ ישראל. בשנת 1937 פרסם את המונוגרפיה "צמחי הדלועיים", ושנה לאחר מכן, בשנת 1938 החל במפעל חייו האדיר - "אוצר הצמחים". בשנים הראשונות יצאו לאור חוברות, כל חוברת בת 16 עמודים, בהן נמסר מידע מקיף על הצמחים, שהופיעו על פי סדר הא'-ב' של שמותיהם.

חוברות אוצר הצמחים מאת ברוך צ'יז'יק

אוצר הצמחים

(מנציק-לופדיה)

מקלל ליגבות וגננות

הערכים:

Moringa aptera, Gaertn. — עץ בינה
(בשלקת, כגון הבוקני בסקודה-ישראל)
אחד מן הצמחים החשובים סביביה משקית והעשיתית.
אנרד קארין. גיל בר דאסק סירבו

אגווי - אןקה
Arachis hypogaea, Linn.

אגווי - בטל
Betel Nut

משפחת אגווי-בינה
Moringaceae

אגוז - בקרוילי
Bertholletia excelsa, Humb et Bonp.

אגוז - סוקוק
Strychnos potatorum, Linn.

אגוז - טקה
Caryocar nuciferum, Linn.

אגוז - טפיס
Trapa natans, Linn.

משפחת אגוז-טפלך
Juglandaceae

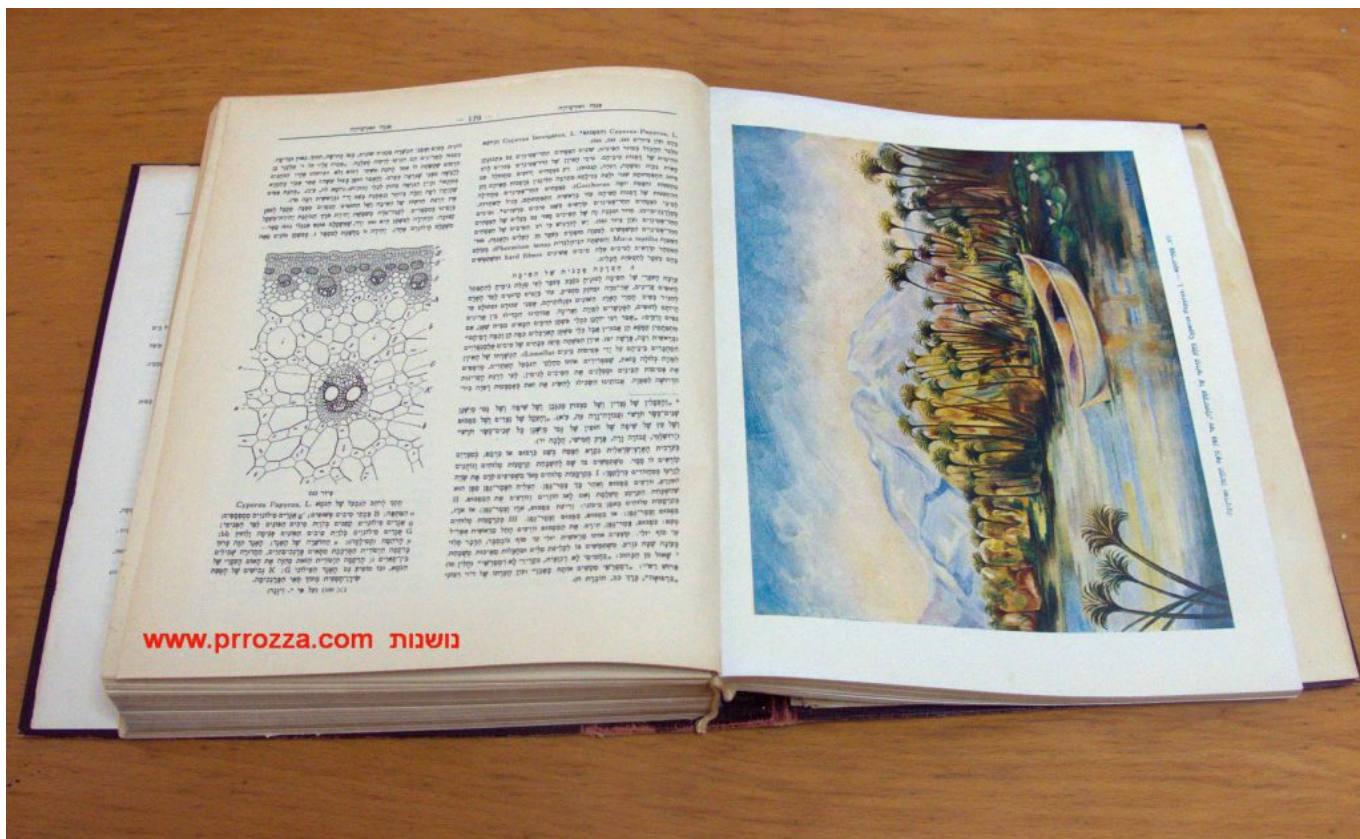
אגוז - רגיה
Juglans regia, L

חוברת זו רהופיערה בסיוע «פרס ביאליק» לשנת תרצ"ח,
שנתן למחבר «אוצר הצמחים» על ידי המועצה הששית של עיריית תל-אביב

כריכת חוברת ה' של אוצר הצמחים ועליה ציון הזכיה בפרס ביאליק

בשנים 1938 - 1948 יצאו לאור 34 חוברות, ולאחר מכן החל צ'יז'יק לרכז את החומר

לקראת הופעת הכרך הגדול, "אוצר הצמחים" אשר יצא לאור רק בשנת 1956. ברוך לא זכה לראות את האנציקלופדיה, הוא נפטר בשנת 1955, ורעייתו שרה לבית אטקס היא זו שהשלימה את הדפסת הספר עב הכרס - 932 עמודים, 1114 ציורים.

אוצר הצמחים - 932 עמודים

2221/85

אוֹצֵר הַצְּמִחִים

(בצרוף נושאים אקולוגיים ומשקיים)

מאת

ברוך צ'יז'יק

סגן על ידי שרה אטקס-צ'יז'יק ונגיד על ידי אהרן פישקין

כרך ראשון

קלנית 1114 ציורים 16 טבלאות, מהן 7 בצבעים

תשי"ב

הוצאת המחקר

הרצליה

נושנות www.prozza.com

עמוד השער של האנציקלופדיה "אוֹצֵר הַצְּמִחִים". ניתן לראות את חותמת ספריית מפעל "שמן":

בספר שברשותי מצאתי דף פרסומת משנת הוצאתו של הספר, עם הפנייה מאת אשתו

שרה, אשר השלימה את הפקת והדפסת האנציקלופדיה. בציטוט מתוך הקדמת הספר
אפשר להתרשם מהיקף החומרים אשר שמשו את צ'יז'יק כמקורות מידע לכתיבת הספר
ועל סיוריו בארצות השכנות לשם מחקר השוואתי:

או צ ר ה צ מ ת י ם

(בצרוף נושאים אקולוגים ומשקיים)

מאת

ברוך צ'יז'יק

935 עמודים,
בלוית 1120 ציורים.

16 טבלאות
מהן 7 בצבעים.

הספר מנוקד
וכריכתו נאה

עץ הקוקוס מקבוצת Praecoces מן הדקלים הננסים

www.prrozza.com נושנות

הספר, שחובר במשך עשרים שנה, זכה בראשית הופעתו
לפרס ביאליק ולפרס על שם יוסף אהרונוביץ.

מתוך ההקדמה של ברוך צ'יז'יק ז"ל לספרו.

מאז בואי לארץ עמדה לפני השאלה: מה היה אפיו של המשקים החקלאיים לפני החורבן וכיצד עלה בידם של האבות לכלכל במזון ובציוד תעשיתי, ישוב שמנה שלשה מליון נפש בערך?

בשביל למצוא פתרון לשאלה זו הלכתי למקורות ראשונים, לספרותנו העתיקה וגם לספרות היונית והרומית. הגיתי בהם וסימנתי לי כל אותם המקומות הנוגעים דרך אגב בשאלות משקיות וחקלאיות. באופן מקביל לזאת חיפשתי אחר שרידי התרבות החקלאית הקדומה שנשארו פה ושם בארצנו בצורת זנים ומינים של צמחי-תרבות שונים.

סיירתי לשם כך בהתמדה במשך שנתים בכפרים הנידחים אשר במול-הלבנון, הלבנון וסוריה. ערכתי טיול מדעי לקיליקיה, הרי טורוס ואמנוס, סיירתי פעמים באשור וארם-נהרים ועברתי בפרס לארכה ולרחבה. בכל המקומות האלה מצאתי שרידי תרבות עתיקה שעל ידם עלה בידי להשוות ולזהות את צמחי התרבות, שאבותינו גדלו לפנים בארץ והמוזכרים בספרי הקודש, במשנה, בתלמוד ירושלמי ובתלמוד בבלי, במדרשים ובכתבי הגאונים.

מתוך ההקדמה של ברוך צ'יז'יק לאוצר הצמחים

מתכון העניינים (844-705): בשמים, מי ניחוח ותכלין, דגלה (עשבים רעים) Weed

עצי פרי, שיחי פרי, ירקות.

צמחי דבש.

צמחים המספקים יינות, מיצים ומשקאות.

צמחי מים.

צמחי מרעה ומספוא.

צמחי שמנים ושרפים.

צמחים שמפיקים מהם צבעים.

צמחים שמפיקים מהם טנין להברשת עורות ולצביעה.

צמחי מטוה וצמחים המשמשים לתעשית ניר.

צמחי מרפא.

צמחי קליעה.

צמחי רעל.

צמחי תכבוסת.

צמחי נוי.

צמחי האגם המזכרים במקרא, במשנה ובתלמוד.

צמחי מים בתרבות.

עולם החי

רשימת הכלים אשר שמשו לפלחן, לצרכי בית ותעשייה.

צמחי המים וחיות הים ששימשו מוטיבים בימי קדם באדריכלות ובהדור הכלים.

באורים ופרושים של המחבר למקומות סתומים במקרא, במשנה בתלמוד ובמדרשים, ועוד...

לספר מפתח השמות העבריים, מפתח השמות המדעיים ומפתח בעלי החיים.

נושנות www.prrozza.com

מתוכן העניינים של אוצר הצמחים

דברי בקורת:

מתוך מכתב של פרופ' ש. קליין ז"ל

... «הנני רואה שבאמת אוצר טמון בחוברות אלו, שבסופן תהיינה ספר גדול וחשוב, שלא בא כבושם הזה בספרותנו המדעית.

פרופ' מ. זהרי - (השדה חוב' י"א כרך ל"ו):

«אוצר הצמחים» לברוך צ'יז'יק ז"ל הוא ספר מיוחד במינו. יש פה בספר זה אוצרות גלומים של הסתכלויות, שפע של ציטטות וילקוטי מאמרים מתוך המקרא, המשנה, התלמוד והמדרשים יחד עם תלי תלים של פלאנטלור עברי קדום ופלאנטלור ערבי גדושי חידושים. אם לפי מספר ערכיו אין החומר מהוה אלא חלק קטן של אנציקלופדיה, הרי לפי כמות עניניו הוא יכול להצטרף לאנציקלופדיה שלמה.

אגר' אוריה פלדמן - (מתוך דברים שהשמעו בבית הנשיא, במסיבה לרגל הופעתו של הספר):

... אוצר בלום של ידיעות רוכז בכרך זה. המחבר לא הסתפק בידיעות, שגלה ומסר לנו, אלא הקפיד הקפדה יתרה גם על הצורה החיצונית, בראש וראשונה על לשון הכתוב, שהיא מדויקת ומהוקצעת ומרובים בה מאד חידושי מונחים.

זוהי יצירה עברית במאה אחוזים, יצירה ארץ-ישראלית עמוקה ומקיפה.

מתוך חזר שחנר ע"י א. שמאלי (מפקח על בתי"ס הממלכתיים בשרון וע"י ד. גלבוע ראש סניף הסתדרות המורים בשרון):

... «אוצר הצמחים» זהו כרך גדול ומפואר וכשמו כן הוא - אוצר, שנאגרו בדפיו מכמני מדע ומחקר על הצומח והחי בישראל ובעולם הגננות והחקלאות, פירושים על מקראות סתומים בתנ"ך ומאמרים בלתי מובנים במשנה ובתלמוד וכן פולקלור רב ומגוון של צמחי רפואה, נוי ותעשייה בישראל העתיקה ובארצות השכנות. ספר זה יאיה את עיני כל משכיל ומעיין שבישראל ויביא תועלת רבה לכל מורה ומחנך ...

נושנות www.prrozza.com

המחיר 35 ל"י בהזמנה נא לפנות **הוצאת צ'יז'יק - כולל**

כתיבתו של ברוך צ'יז'יק הייתה שילוב בין מדעי הטבע לבין מדעי הרוח. במידע שמסר בכתביו על הצמחים הוא הקדיש משקל שווה לתיאורים אנטומיים, נוסחאות ותהליכים ביוכימיים ופיסיולוגיים, אזכורים מן המקורות היהודיים ומתוך ממצאים ארכיאולוגיים, אגדות שהוא חיבר ותיאור שימושים חקלאיים ותעשייתיים קדומים ומודרניים של הצמחים ברחבי העולם. הכל היה מלווה בציורים, איורים וצילומים. הכתיבה האנציקלופדית התרחבה והתפרשה לתחומים רבים. למשל - אם תיאר צמחי מים, כתב באריכות גם על כל שאר היצורים החיים בסביבה המימית - רכיכות, דגים, דו-חיים ויונקים. לפרק על צמח גפן היין צירף כמאה עמודים בהם סקר את ייצור היין לכל פרטיו, היסטוריה, מיקרוביולוגיה וביוכימיה. אופן כתיבה זה, הנפרש על יריעה רחבה, גרם לכך שלאחר כמעט 20 שנות עבודה על "**אוצר הצמחים**" הגיע המחבר לאות... א' (הערך האחרון בספר עב הכרס הוא "אגס"). צ'יז'יק חידש מונחים עבריים רבים בתחום הבוטניקה ותחומי מדע אחרים, והעניק שמות עבריים לצמחים רבים שעדיין חסרו שמות בעברית, תוך הסתמכות על המקורות העבריים ותרגום מילולי של השמות המדעיים הלטיניים. על אף שחידושו ותחדישי הלשון שלו התקבלו בהתלהבות על ידי הקוראים, הם לא אומצו על ידי הקהילה המדעית. צ'יז'יק הציע זיהויים לצמחים המוזכרים בתנ"ך, במשנה ובתלמוד שזהותם נתונה לוויכוח בין החוקרים עד ימינו. כדוגמה לכך יכול לשמש הסעיף המוקדש ל**שושן הצחור**, ובעניין זה כדאי לקרוא את [מאמרו של עוזי פז בכלנית](#). כבר בעמוד השער של האנציקלופדיה, מלווה את הציטוט משיר השירים "כשני עפרים תאומי צביה הרועים בשושנים" ציור של צמחי איריס ושושן צחור. את השושן הוא מכנה "שושנת המלך", מתאר פרט שמצא בפקיעין (מקום בו לראשונה נמצא שושן צחור על ידי **נח נפתולסקי** וזוהה והוגדר כ**שושן צחור** על ידי **אוטו וארבורג**) ומצרף אגדה על ימי החשמונאים ומטבעות מתקופתם. (מקובל לראות בציור ע"ג מטבע השקל מימי המרד ברומאים ענף **רימונים** ולא כדעתו של ברוך פרחי **שושן**).

צויר 965
שושנת-הטלך על גזעיה ופרחיה.

צויר 964
שושנת-הטלך - *Lilium candidum*, L.

צויר 966
שקל ישראל וירושלים הקדושה
מסבב של שיעון התשס"א.

בהנ"ל אליל ג"א הר"ד (141 לקני ספירת הנוצרים) התאספו וקני ישראל, הבהגים וכל העם, לאספה גדולה בתער היה האלהים בירושלים והכירו את שיעון התשס"א לכהן גדול, אשר צבא ישראל ולנשיא העם. הנביע הוא סמל קדוש הקספל כנרצה, את הנסוד קבית המקדש. בעד השני מספלת "שושנת-הטלך" את טלכות ישראל. הדתכות הן בקרב העברי התרבות הנקרא קפי סכטי הפלמוד דשם "קמב רועץ" (קמב חליו).

מסבב זה קצתה מסמבר בחלש סרין גולה קר בקבל *Ruwelsat el Sarruda* בקרי סקיצין שבגליל העליון. בקרחה הנהררים דמויי הפסאון סנפה היא את גזות-הגוי וגם משפחה צמח לקטיה. הקצל סרוב מסקשים בתמטמים-לקנים בגל 2-3 סנטימטרים. בתרשי אפריל-טאי סריג הקצל גבעול גבוה תושא לרב שלשה פרחים לקנים הנותנים בית געים ותוק. בתררים סגורים מביא בית זה לכאב ראש. מפרחים רגננים קפיקים שסון שטרפאים בו קויות הקאות על גדי אש או סים רזמחים. בתגרבח של רבש ושגנה סכינים טשחה המונעת קמטים בגנים וקישרת אותם. אבותינו היו סגדלים את שושנת-הטלך בברמים. האירוס והקסום ושושנת הטלך וכל מיגי ורעים איגן בלאים בקרם" (בלאים, סרבק ה' ח) ולקחו אותה סמל לטלכות (עגן צויר 966).

שושנת-המלך — *Lilium Candidum, L.*

(א ד ה)

וְהִיא בְּשֵׁנַת ג' אֲלָפִים תַּרְדֵּי, אַחֲרֵי נֶחְוֹן מִפּוֹאֵר שֶׁל שְׁמֵעוֹן הַמַּכְבִּי עַל חֵיל אֲנִטוּיֹכֶס הַשְּׁבִיעִי, הַתְּאֵסָפוּ וְקָנִי יִשְׂרָאֵל, הַפְּהַנִּים וְכָל הַעָם לְאִסְפָּה גְדוּלָה בְּחֶצֶר בֵּית הָאֱלֹהִים בִּירוּשָׁלַיִם וְהִכִּירוּ אֶת שְׁמֵעוֹן הַחֲשִׁמוֹנָאִי לְכֶתֶן גְּדוּלָה, לְשֵׁר צָבָא יִשְׂרָאֵל וְלְנִשְׂיָא הָעָם, וּבְשׂוֹרַת הַחֲרוּת וְהַפְּסוּדוֹת נִתְפַּשְׁטָה בְּכָל הָאָרֶץ וְעַם רַב פָּלָה יְרוּשָׁלַיִמָה לְהַשְׁתַּחֲוֹת בְּהַר הַקֹּדֶשׁ וּלְכַרֵּךְ אֶת נִשְׂיָא יִשְׂרָאֵל, וַיִּתְקַצְצוּ וַיָּבֹאוּ מִכָּל שְׂבִטֵי יִשְׂרָאֵל לְהַקְבִּיל אֶת פְּנֵי מוֹשִׁיעָם וּלְהוֹדוֹת לְאֱלֹהִים עַל הַגָּם שֶׁנִּצְטָרְפוּ לָהֶם, וַיָּבֹאוּ בִּיגִיחָם גַּם אֲנָשֵׁי פְקִיעִין אֲשֶׁר בְּגִלְיָל הַעֲלִיּוֹן, וּמִנְהַג הָיָה בְּיִשְׂרָאֵל, כִּי לְכָל צִיר וְכֹפֵר הָיָה דָּגֵל וְסָמַל מִיָּסוֹד, וּבִשְׁפָּה שֶׁהָיוּ עוֹלִים לִירוּשָׁלַיִם שֶׁלֶשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה, בְּכָל שְׁלֹשׁ הַרְגָּלִים, הָיוּ מַעֲלִים גַּם אֶת הַדָּגֵל וְאֶת הַסָּמַל, גַּם הַעוֹלִים שֶׁהִתְאֵסָפוּ הַפְּעַם מִכָּל הַעָרִים וְהַכְּפָרִים חָנּוּ לְרַגְלָם וּלְבֵית אֲבוֹתָם, בַּק אֲנָשֵׁי פְקִיעִין שֶׁכָּנּוּ לְכַדֵּד וְדָגֵל אֵין אֲתָם, כִּי מִתִּי מַעֲטָ כָּאוּ וְגַם הֵם תְּפוֹשִׁים עוֹד בִּיגוּנָם עַל הַחֶרֶץ הַרְבֵּב שֶׁצָּרְפוּ בְּהֵם הַצֹּרֵר אֲנִטוּיֹכֶס וְלָכֵם דוּאָב עַל נַחְלוֹתֵיהֶם שֶׁצָּרְפוּ לְיַד יָרִים.

וְהִיא כְּאֲשֶׁר קָבַל שְׁמֵעוֹן הַמַּכְבִּי, נִשְׂיָא יִשְׂרָאֵל, אֶת אֲנָשֵׁי פְקִיעִין, הַרְגִישׁ בְּהַצֹּרֵר הַסָּמַל שֶׁלָּהֶם וַיִּשְׁאַלֵם לְפֶשֶׁר הַדְּבָר, וַיַּעֲנֶה לוֹ אֲנָשֵׁי פְקִיעִין: „אֲדוֹנָנוּ הַנְּשִׂיא, לְפָנִים עִם רַב הָיִינוּ, חוֹרְשִׁים וְזוֹרְעִים אֶת שְׂדוֹתֵינוּ וְשֵׁם טוֹב יָצָא לְכַפְרָנוּ כַּמְגִדְלֵי צְמַחֵי רְפוּאָה וּבִשְׁם וְהָיִינוּ מְגִדְלִים אֶת הַנֶּגֶד הַרְפוּאִי וְאֶת הַמַּחְמָדָה, וְהַצָּר — אֶת צְמַח הַבִּשְׁם הָאֶהוּב פְּלִינוּ וְהוּא — הַשּׁוֹשְׁנָה הַצְּחוּרָה, שֶׁכַּפְרָנוּ בָּהּ גַּם כְּסָמַל לְכַפְרָנוּ, וּמִיּוֹם שֶׁנִּשְׁלַחְנוּ אוֹתָנוּ מֵאֲדָמָתָנוּ וְנַחְלוֹתֵינוּ צָרְפוּ לְיַד יָרִים, נִשְׁכַּחוּ וְנִלְכְּדוּ הַגְּדוּלִים הַיְקָרִים הָאֵלֶּה וְהַשּׁוֹשְׁנָה הַצְּחוּרָה נִעְלָמָה מִן הַכְּרָמִים וְרַק פֶּה וְשֵׁם מוֹצְאִים אוֹתָהּ נִחְבָּאת כְּמַצְמָקֵי הָאֲדָמָה וְכֵן נִצְרָר גַּם הַדָּגֵל וְהַסָּמַל שֶׁלָּנוּ“.

כְּשִׁמוּעַ זֹאת הַנְּשִׂיא, צָנָה לְפָדוֹת מִיַּד אֶת נַחְלוֹת אֲנָשֵׁי פְקִיעִין וְלְהַשִּׁיבָם לְיַדֵּי בְּעָלֵיהֶם הַקְּוֹדְמִים חָנּוּם אֵין כְּסָף, וַיָּשׁוּבוּ אֲנָשֵׁי פְקִיעִין לְכַפְרָם וּלְנַחְלוֹתֵיהֶם וַיִּקְחוּ אֶת הַמַּצְרָר בְּיָדָם וַיִּחְרְשׁוּ וַיִּזְרְעוּ אֶת שְׂדוֹתֵיהֶם וַיִּחְדְּשׁוּ גַם אֶת גְּדוּלֵי הַנֶּגֶד וְהַמַּחְמָדָה וַיִּשְׁתְּלוּ גַם אֶת הַשּׁוֹשְׁנָה הַצְּחוּרָה בְּכַרְמֵיהֶם, וְהַשּׁוֹשְׁנָה צָלְתָה יָפָה וּמְפָרִיחַ שֶׁלֶשֶׁה פְּרָחִים עַל כָּל גִּבְעוּל, הַמְּפִיעִים רִיחַ חֲזָק וְנָעִים, וְאֲנָשֵׁי פְקִיעִין חֲדָשׁוּ גַם אֶת הַדָּגֵל וַיִּקְרְאוּ לַשּׁוֹשְׁנָה בְּשֵׁם „שׁוֹשְׁנַת-הַמֶּלֶךְ“, כִּי שֶׁלֶשֶׁת הַפְּרָחִים שֶׁמָּשׁוּ לָהֶם סָמַל לְשֶׁלֶשֶׁת הַכְּתָרִים שֶׁבָּהֶם הִכְתֵּר שְׁמֵעוֹן הַמַּכְבִּי גּוֹאֲלָם.

וַיִּשְׁלַחוּ אֲנָשֵׁי פְקִיעִין מִפְּרָחֵי „שׁוֹשְׁנַת-הַמֶּלֶךְ“ לְנִשְׂיָא, וְלֹא שָׁכַחוּ לְשַׁלֵּחַ לוֹ גַם אֶסוּף שֶׁמֶן שֶׁהִפִּיקוּ מֵעֲלֵצֵי הַפְּרָחִים, וְהַנְּשִׂיא קָבַל בְּחֶבֶה רַבָּה אֶת מִתְּנַת אֲנָשֵׁי פְקִיעִין וַיִּצְוּ לְטַבֵּעַ מִטְּבַע מִיָּסוֹד, שֶׁעַל צִד אֶחָד יִהְיֶה הַגְּבִיעַ — סָמַל הַתְּהַנָּה, וּמִצִּד שֵׁנִי — „שׁוֹשְׁנַת-הַמֶּלֶךְ“, שֶׁכַּתֵּר בָּהּ גַּם הוּא כְּסָמַן לְמַלְכוּת.

נושנות www.prozza.com

אגדה על שושן צחור ("שושנת המלך") באוצר הצמחים

באגדה מוזכרים שני צמחים שצ'ז'יק העניק להם שם עברי: **מחמדה** - זהו החבלבל

הרפואי, **נרד רפואי** - זוהי הוולריאנה הרפואית. מרבית השמות שהציע לא התקבלו.

www.prrozza.com נושנות

ציור 1005

שושנת-הסקלד - *Lilium candidum*, L.

גדלה בר בתי פקיעין שבגליל העליון. אבותינו היו סגדלים את שושנת-הסקלד בקרסים ולקחו אותה סמל לסלכות (עין ציור 966)

— 645 —

ציור של שושן צחור באוצר הצמחים שציירה נעמי צ'ז'יק איילון

על הציור חתומה נעמי צ'ז'יק איילון, בתו, אשר החלה לצייר את הצמחים בכישרון רב

בשלבי העבודה המאוחרים. (נעמי הפיקה מחדש את הספר אגדות צמחיאל לאחר שיצרה עבודות ריקמה על פי האגדות). ציירים אחרים שתרמו מכישרונם למפעל האנציקלופדי היו **אהרון הלוי**, ששירת עם ברוך בדמשק וכבר אז רקמו יחדיו את חלום אוצר הצמחים, עליזה ברגמן-רובינגר וכמה בוגרי בצלאל נוספים.

צי'ז'יק הוציא לאור בעצמו את ספריו ואת כל חוברות "אוצר הצמחים" וכך גם שרה אשתו שהשלימה את הוצאת האנציקלופדיה הגדולה שנה לאחר מותו, ללא כל תמיכה כספית מגורם ממסדי. זאת על אף שקיבל את פרס ביאליק ופרס ההסתדרות על שם יוסף אהרונוביץ כהכרה במפעלו התרבותי-חינוכי; ועל אף שבחים רבים שחלקו לו אנשי המקצוע המובילים. אני מניח שתקופת איכרותו הרחיקה אותו מן הממסד הסוציאליסטי ומן ההגמוניה השולטת וגם העובדה שלא היה שייך לחוגי האקדמיה. הוא פנה במכתבים רבים לגופים ואישים שונים בבקשות תמיכה, אך פניו הושבו ריקם. לדוגמה: מכתבו לדוד בן גוריון לאחר צאת החוברות ראשונות בשנת 1938:

10

מחזורי
לדבר
השנה
השנה

ברוך
מ/ה

אני 3 במרץ - גוריון

מיני

ידוע לך בטח מספר השנים שחי אני בארץ. מן השנה הראשונה לבואי ארצה עד
צאתי עוסק אני במקומת הצומח. לפרנס את יבולתי החילוני עם בואה "השדה"
שהייתי גם בין זרעיה השנים הכאשרנות לפרנסתי.

זאת שנים רבות בפסח את המונענות שלי, בצנור כל מיני צלמוס אוכלים אנשים
גם בצלמוס, בצלמוס והקולטות באם נצמד אל משפתי הפכטי. כך בצמח האמון אלא
"השדה" צמח הקולטות. בצלמוס אוכלים גם כיום את משפתי.

כך בוא המוח הפכטי המצפם והמונען של וספ ופנה יש לי היצון בכבוד לכנס את כל
צמח המוח המצפם והמונען אלו כל מה שאני נשפם צמח, בצנורית או צוקולופציה אצמח
צמח מפא צד מצבי, מולם אנשים צמי שש צמחי אצמח את הפסח הצמח.

צמח אחת בצד - היא שגולת הכפולת. במאמר א"ו אפוציא אלא את
אוצר הצמחים שלי מוצנע, מורכב, מה שיקל את הפוצנוריה לקס את קני הוסיף
לכבוש את הפסח הפכטיות, פסולות.

כצמח הפכטיות אתך צד לפני בואת המונען ואלו אלה בוצי אבנך צמח, אלא שגול
אני אהבתי צמח חיה וקומת, פני פונך אלוך, כאלו אצמח המעין את דינך של
מפא צד מושך יש ביצי גם אצמח. פני מקנש שמשפתי אסצמח תמינה כפסות
מחילוק אצמח שבוא. יהיה צמח מוסד ביאורך או מוסד אמר מושך וכצד אצמח
היוד אצמח העמל אצמח צמח אמאה משפתי שנים במקומת הצומח בארץ.

כוצה אני אלוט שצמח לי איצו שביא צמח, שמקנש את המכתך בצדון
אמאה את קמתי.

22 במרץ 1938

www.prozza.com נושנות

מכתבו של ברוך צ'זיק לדוד בן-גוריון

למען הקל על הקוראים הנה לשון המכתב:

"לכבוד החבר בן-גוריון

ידוע לך בטח מספר השנים שחי אני בארץ. מן השנה הראשונה לבואי ארצה עד עתה עוסק
אני בחקירת הצומח. לפרנס את ידיעותי החילוני עם הופעת "השדה", שהייתי גם בין עורכיה
בשנים הראשונות להופעתו.

במשך שנים רצופות הדפסתי את המונוגרפיות שלי, בצירוף כל מיני צילומים וציורים אוריגינלים. גם הציורים, הצילומים והקלישאות כלם נעשו על חשבוני הפרטי. רק בזמן האחרון משלם "השדה" עבור הקלישאות, הצילומים והציורים נעשים גם כיום על חשבוני. רב הוא החומר הספרותי המצפה והמפוזר פה ושם והנה יש לי הרצון הכביר לכנס את כל אותו החומר המודפס ולהוסיף עליו כל מה שלא נדפס עדין, בצורת אנציקלופדיה לצמחים. זהו מפעל עז מצדי, אולם מרגיש אני שיש בכחי לעשות את הדבר הזה.

צרה אחת בצד - האפשרויות הכספיות. החלטתי א"כ להוציא לאור את אוצר הצמחים שלי חוברות, חוברות, מה שיקל על ההוצאה וגם על בני הישוב לרכוש להם את הספר בפרוטות, פרוטות.

רציתי להתראות אתך עוד לפני הופעת החוברת ולא עלה בידי והנה עתה, לאחר שיכול אני להראות דוגמה חיה וקימת, הנני פונה אליך כאל אדם המבין את ערכו של מפעל זה ואשר יש בידו גם לעזור. הנני מבקש שתשתדל לסדר תמיכה כספית מאיזה מוסד שהוא, יהיה זה מוסד ביאליק או מוסד אחר אשר ירצה לתת את הסיוע לאדם העמל ועובד זה למעלה משלושים שנה בחקירת הצומח בארץ.

רוצה אני לקוות שתעמוד לי איזו שהיא זכות, שתקרא את במכתב בעיון ותמלא את בקשתי.

בברכת חברים

ברוך צ'יז'יק"

ברוך ורעייתו שרה התגוררו בהרצליה וביתם עם הגן הבוטני המקיף אותו משמש כיום כ"מוזיאון בית הראשונים".

אחותו של ברוך, **שרה צ'יז'יק**, נהרגה בתל-חי בשנת 1920, לצדו של יוסף טרומפלדור והונצחה באנדרטת "האריה השואג" ובשמה של העיר "קריית שמונה".

אחיו של ברוך, **אפרים צ'יז'יק**, היה חבר בארגון ההגנה ונשלח לעזור בהגנה על חוות חולדה, אשר הותקפה על ידי מאות ערבים בשנת 1929 (מאורעות תרפ"ט) ושם מצא את מותו. הונצח באנדרטה שפיסלה בתיה לישנסקי ביער חולדה ובסיפור "החורשה בגבעה" מאת ס. יזהר. הרחבה על שרה ואפרים צ'יז'יק אפשר לקרוא באתר "נושנות" בקישור שברשימת הספרות להלן.

ספרות:

פז ע 2015 שפתותיו שושנים. כלנית 2. <https://www.kalanit.org.il/?p=2936>

[מפגש עם נעמי איילון, בתו של ברוך צ'יז'יק, צמחיאל אגדה ורקמה 09/0512012 מתוך](#)

אתר צמח השדה.

[על הצייר אהרן הלוי](#), אתר מנהל המחקר החקלאי, מכון וולקני.

[רוזנברג א 2017 האוצר של צ'יז'יק. נושנות, ינואר 2017](#)

הבעת תודה

מכתבו של ברוך צ'יז'יק לבן-גוריון מצוי בארכיון הציוני המרכזי בירושלים (תודה לענת). העותק של האנציקלופדיה "אוצר הצמחים" הושאל לי לצורך הכנת הרשומה על ידי עתי יפה מקיבוץ נתיב הל"ה. עתי מספר שהספר ניתן לו על ידי אראלה הורביץ, המאירת המיתולוגית, אשת הפלמ"ח, ממייסדי נתיב הל"ה. ובאו על התודה והברכה.

=====

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: רוזנברג א 2017 ברוך צ'יז'יק ואוצר הצמחים, כתב-עת "כלנית" מספר 4.

[ברוך צ'יז'יק ו"אוצר הצמחים"](#)